

Назаров М.А.

ТЕРГӨӨ ОРГАНДАРЫ ТАРАБЫНАН ЖАЗЫК ИШИН КОЗГООНУН
МЫЙЗАМДУУЛУГУНА ЖАНА ЖҮЙӨЛӨРҮНӨ ПРОЦЕССУАЛДЫК КОНТРОЛ
ЖАНА ПРОКУРОРДУК КӨЗӨМӨЛ

Назаров М.А.

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ КОНТРОЛЬ И ПРОКУРОРСКИЙ
НАДЗОР ЗАКОННОСТИ И ОБОСНОВАННОСТИ ВОЗБУЖДЕНИЯ
УГОЛОВНОГО ДЕЛА СЛЕДСТВЕННЫМИ ОРГАНАМИ

М.А. Nazarov

PROCEDURAL CONTROL AND PROSECUTORIAL OVERSIGHT
OF THE LEGALITY AND VALIDITY OF EXCITATION OF CRIMINAL
CASE BY THE INVESTIGATIVE AUTHORITIES

УДК: 343.1/347.993/163

Макалада жазык ишин козгоонун стадияларынын актуалдуу көйгөйлөрүнө арналган. Берилген макалада биринчи жазык-процессуалдык стадиянын негизин жана анын жазык сот өндүрүшүнүн тутумундагы ээлеген орду, жазык ишин козгоонун жүйөлөрү жана негиздери жөнүндөгү суроолору каралат, кылмыш жөнүндө билдирүүлөрдү кабыл алуу, каттоо жана алдын ала текшерүү процедурасы анализделинет. Жазык ишин козгоонун стадияларындагы илимдин ар кандай тармактарын таанып билүүнү колдонуу, ошондой эле жазык процессинин ушул этабындагы тергөөчү менен алгачкы текшерүү органдарынын өз ара аракеттенүүсүнө өзгөчө көңүл бурулат.

Негизги сөздөр: кылмыш, жаза, тергөө, ыйгарым укук, отунуч кат, берене, сурамжылоо, отчет, талдоо.

Статья посвящена актуальным проблемам стадии возбуждения уголовного дела. В статье рассматриваются вопросы о сущности первой уголовно-процессуальной стадии и ее месте в системе уголовного судопроизводства, поводы и основание для возбуждения уголовного дела, анализируется процедура принятия, регистрации и предварительной проверки сообщений о преступлениях. Отдельное внимание уделено проблемам применения специальных познаний в стадии возбуждения уголовного дела, а также вопросам взаимодействия следователей и органов дознания на этом этапе уголовного процесса.

Ключевые слова: преступление, наказание, следствие, полномочие, ходатайство, статья, анкетирование, отчет, анализ.

The article is devoted to actual problems Institute criminal proceedings. The article discusses the essence of the first stage of criminal procedure and its place in the criminal justice system, reasons and grounds for initiating criminal proceedings, the procedure of adoption is analyzed, registration and pre-screening of crime reports. Special attention is paid to the problems of application of special knowledge in the stage of initiation of criminal proceedings, and also questions of interaction of investigators and bodies of inquiry at this stage of criminal process.

Key words: crime, punishment, investigation, authority, solicitor, article, questionnaire, report, analysis.

Макалада жазык ишин козгоонун стадияларынын актуалдуу көйгөйлөрүнө арналган. Берилген макалада биринчи жазык-процессуалдык стадиянын негизин жана анын жазык сот өндүрүшүнүн тутумундагы

ээлеген орду, жазык ишин козгоонун жүйөлөрү жана негиздери жөнүндөгү суроолору каралат, кылмыш жөнүндө билдирүүлөрдү кабыл алуу, каттоо жана алдын ала текшерүү процедурасы анализделинет. Жазык ишин козгоонун стадияларындагы илимдин ар кандай тармактарын таанып билүүнү колдонуу, ошондой эле жазык процессинин ушул этабындагы тергөөчү менен алгачкы текшерүү органдарынын өз ара аракеттенүүсүнө өзгөчө көңүл бурулат.

Жазык ишин козгоо (мындан ары - ЖИК) бул көп грандуу жазык-процессуалдык түшүнүк. Кээ бир окумуштуулар аны жазык процессинин стадиясы, кээ бирлери – жазык процессинин институту катары түшүнүүнү сунуштайт [2, с. 7]. Баардык көз караш өз алдынча аргументтерге ээ. ЖИК жазык процессинин стадиясы болуп эсептелинет деп далилдеген биринчи концепциянын жактоочулары анын өздүк маселелери, субъекттери, мөөнөттөрү, процессуалдык акттарына жана башкаларына, башкача айтканда, жазык процессинин стадияларынын белгилерине маани берет. ЖИКти жазык-процессуалдык институт катары кароо менен, ушул көз караштын жактоочулары, ал (ЖИК) кылмыш жөнүндөгү алгачкы маалыматтарды кабыл алуу, кароо жана чечүүнүн негизинде пайда болгон коомдук мамилелерди тейлөөчү юридикалык ченемдердин үргүлжүсү деп дагы туура бекитишет [2, с. 8]. Андан ары авторлор, ЖИКтин маанисин жана маңызын ачуу, алардын органикалык биримдигин эстен чыгарбастан ар тараптан кароо шарттарында гана ачуу мүмкүндүгүн белгилейт. Бирок, айтылган ар бир көз караш заманбап ички чындыкка колдонууда белгилүү бир шарттарда туруктуу эмес же кардиналдуу карап чыгууну талап кылат. Алардын ар бирин карап көрөлү.

ЖИКти жазык процессинин стадиясы катары жөнүндө айтууда, жазык сот өндүрүшүнүн стадияларынын белгилерин аныктоо керек. Ар түрдүү авторлор ар түрдүү белгилерди белгилейт, бирок алардын ичинен эң көп кездешүүчүлөрүн белгилөөгө болот, алар: өзүнүн маселелерин бардыгы, мүнөздүү субъектилердин тобу, процессуалдык жол-жоболоштуруу. Берилген учурда, иш-аракеттердин тобу катары,

стадияны астынан коюлган маселелерди чечүүгө багытлаган иш-аракеттердин жана чечимдердин үргүлжүсү катары түшүнүүгө болот. Демек, А.Р. Михайленко ЖИКтин жазык процессинин стадиясы катары маселеси - кабыл алуу, кароо, ал эми зарыл учурларда жазык ишин козгоонун себептерин мыйзамдуулугун жана жүйөлөрүн жетиштүүлүгүн камсыздоо максатында керек маалыматтар менен биринчи материалдарды толуктоо до; иш боюнча өндүрүштү токтотууну талап кылуучу жагдайларды аныктоо, кылмыштын алдын алуу жана бетин ачуу, алардын изин бир процессуалдык фомага келтирүү камтылган [1, с. 6-7].

Арыздарды жана маалыматтарды кабыл алуу ЖИКти жазык процессинин башка стадияларынан айырмалап турат, бирок бул жалпы жазык сот өндүрүшүнүн башталышы болгондугу үчүн. Башка маселелер ЖИКтин спецификалык маселеси катары каралбайт, себеби алар мүнөздүү жана жазык процессинин стадияларында дагы чечилиши ыктымал. Мисалы, арыздарды жана билдирүүлөрдү кароо жана аларды толуктоо, кээ бир тергөө аракеттерин жүргүзүүнү камтыган тергөөгө чейинки текшерүү жүргүзүү менен гана мүмкүн. Н.Н. Полянский белгилей кеткен, ЖИК, алдында кылмыш ишин иликтөө маселеси турган ишмердүүлүктүн укуктук негизин болушун аныктоону гана өзүнүн негизги маселеси катары карайт. Бул стадия, процесстин кийинки стадиясында кылмыш жасаган адамды аныктоо боюнча маселени ишке ашырууга зарыл шарттарды гана түзөт [3, с. 124]. Келтирилген ырастоолордон, мисалы, иликтөө стадиясы, тагыраак айтканда тергөөнүн маселеси кылмыш жасаган адамды аныктоо деген тыянак келип чыгат. Бирок, кылмыш иши так бир адамга карата козголуп жаткан учурларда берилген маселе ЖИКтин стадиясында деле чечилиши да мүмкүн. Бул стадияда кылмышты дал ушул адам жасагандыгын көрсөтүп турган так далилдер жок деп белгилөө негизсиз. ЖИКтин да этабында да бул мүмкүн, бирок объективдүү жана субъективдүү себептердин негиздеринде кыйындалышы мүмкүн. Ошентип, ЖИКтин маселелери ушул эле этапка тиешелүүсү эместигин көрүүгө болот.

Жазык процессинин ар бир стадиясынын белгилери болуп, мурун белгилей кеткендей, ушул этапка катышкан спецификалык субъектилер. А.П. Рыжков процесстин биринчи стадиясынын катышуучуларынын төмөндөгүдөй классификациясын сунуштайт:

- 1) кылмыш жөнүндө арыздын (билдирүүнүн) алдын ала текшерүүнү жүргүзүүчү мамлекеттик органдар жана ыйгарым укук берген кызмат адамы;
- 2) кылмыш жөнүндө маалыматты чечүүдөгү кызыкчылыктары зыян таркан тараптар;
- 3) башка тараптардын кызыкчылыктарын көрсөтүүчү жазык процессинин катышуучулары;
- 4) далилдөө процессинин негизинде жазык процессине катышкан тараптар;
- 5) арыздарды жана билдирүүлөрдү текшерүүдө кошумча функцияларды аткарган тараптар [4, с. 27-28].

Мындай классификацияны окумуштуулар жазык-процессуалдык мыйзамдардын ченемдеринин жана алардын ишке ашыруу практикасынын анализинин негизинде бөлүп чыгарып жатат, башкача айтканда, ошол субъектилерди көрсөткөн өзүнчө ченемдерден бөлүп чыгарууну негизинде. Ошол эле учурда, аларды жазык процессинин толук укуктуу субъектилер катары айтуу да болбойт, себеби, А.П. Рыжаков өзү белгилеп кеткендей колдонулуп жаткан жазык-процессуалдык мыйзам, ишке ашырууда алардын кызыкчылыктарын толук кандуу канааттандыра албаган чектелген субъективдүү укук жана милдеттерди ыйгарат [4, с. 28]. Жазык-процессуалдык мыйзамдын анализи жогоруда көрсөтүлгөн ЖИК стадиясында катышкан тараптардын субъективдүү укуктардын жана милдеттердин комплекси так көрсөтүлгөн эмес, жазык процессинин принциптерин, арыздарды (далилдерди) жана аларга даттанууга тиешелүү болгон өзүнчө беренелердин ченемдерин кененирээк талкулоодон келип чыгуусун көрсөтүп турат. Ошентип, ЖИКти жазык процессинин стадиясы жана жазык-процессуалдык институт катары карап чыгууда, берилген стадияда спецификалык субъекттер мыйзам чегинде жок же болбосо ал сырткары эле аныкталган негиздүү тыянак келүүгө болот.

Ал эми процессуалдык жол-жоболоштурууга тиешелүү, Ю.В. Деришев туура белгилей кеткен: «мыйзам чыгаручу тарабынан сунушталгандын маанисин түшүнүү менен укук колдонуу тажрыйбасы толукталган сайын, жазык ишин козгоо жазык сот өндүрүшүнүн өз алдынча стадиясынын формалдуулугу (кагаз түрүндө) экендигин улам көрүнүп турат. Ошентип, мыйзам чыгаруучу, жазык процессинин башталышы жана тергөө стадиясынын ортосундагы жасалма “границаны” аныктаган [5].

ЖИКго жүргүзүлгөн анализи ЖИКти жазык процессинин өз алдынча стадиясы катары бөлүүгө мүмкүнчүлүгү жок деген тыянак чыгарууга шарт түзөт.

ЖИКти жазык-процессуалдык институт катары карап көрөлү. Көбүнчө окумуштуулар жазык ишин козгоо стадиясындагы ишмердүүлүк кылмыш жөнүндөгү арызды (билдирүүнү) алдын ала текшерүү болуп аталат деген пикир бөлүштүрөт [4, с. 11; 6, с. 5]. Башкача айтканда, бул ишмердүүлүк ЖИКтин стадиясынын “негизин” түзөт. Бирок, убул жерде ички келишпестик катылып турат.

Бирок бул жерде ички карама-каршылык катылып турат. Ал тергөөлүк текшерүү жазык ишинин козгоо жазык сот өндүрүшүнүн стадиясы катары такыр жокко чыгарылган. Жазык ишин козгоо Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинин 19 жана 20 бөлүмдөрү менен жөнгө салынат. Көрсөтүлгөн бөлүмдүрдөрдүн ченемдери ЖИК жүйөлөрүн жана негиздерин, кылмыш жөнүндөгү арыздардын жана билдирүүлөрдүн сөзсүз түрдө каралышын, аларды кароонун жыйынтыгындагы чечимдерди жана башкаларды тейлейт. Бирок көрсөтүлгөн бөлүмдөгү тергөөгө чейинки текшерүүлөр бир жолу жана сырт-

кары эле көрсөтүлөт: “тергөөчү же прокурор тиешелүү текшерүү жүргүзгөндөн кийин жазык ишин козгойт же аны козгоодон баш тартат. Эгерде мындай арыздарды же билдирүүлөрдү кароо башка органдардын караштуулугуна тиешелүү болсо, алар ошолорго жиберилиши керек” [7, с. 156]. Андан сырткары Кыргыз Республикасынын ЖПКде тергөө текшерүүлөрү эч кандай жөнгө салынган эмес. Ошол эле учурда алдын ала текшерүүсүз ЖИК жөнүндө чечим чыгарууга мүмкүн эмес, тактап айтканда, аны жүргүзүү менен кылмыш жасаганды көрсөтүүчү маалыматтардын толуктугун аныктайт. Ошентип, укук коргоо органдарынын арыздарды жана билдирүүлөрдү алдын ала текшерүү боюнча ишмердүүлүгү негизинен мыйзамсыз. С.Е. Вицин алдын ала тергөөлүк текшерүү деп аталуучу – бул мааниси боюнча укуктук эмес, советтер жазык процессинде пайда болгон калп сотөндүрүштүк процедура болуп саналат деп туура белгилей кеткен. Ушунун негизинде жазык процесси жаңы бирок укуктук эмес жана ачык укукка дал келбеген укук коргоо органдарынын ишмердүүлүгүнүн түрү менен “байытылган”. Иш жүзүндө бул көрүнүш, далилдөө көз карашы боюнча балуулугу нөлгө барабар, көлөмү боюнча абдан, чоң мындайча айтканда “козгоодон баш тарткан материалдардын” көбөйүшүнө алып келди [8, с. 54]. Ошентип, жазык ишин козгоо өзүбүздүн жазык-процессуалдык мыйзамдын жана аны колдонуу тажрыйбасында жазык процессинин стадиясы катары өзүн-өзү актабайт, ошол себептен көрсөтүлгөн жазык-процессуалдык институттан баш тартуу жөнүндө тыянакка келүүгө шарт түзөт. Учурдагы мамлекеттик жана социалдык-экономикалык түзүлүштүн алкагында бул институт өзгөчө бир “социалисттик мыйзамдуулуктун калдыктары” болуп өзүн-өзү жокко чыгарды [5]. Ю.В. Деришевдин сотко чейинки өндүрүштү кылмыш ишинин соттук териштирүүсүнө шарт түзүүчү биримдүү жазык процессинин

бир фазасы катары кароону сунуштаган пикири менен макулдашууга туура келет [5].

Бул пикир мурунку советтик өлкөлөр мейкиндигинде жаңы Жазы-процессуалдык кодекстеринде далил тапкандыгын белгилей кетүү керек. Мисалы, жазык ишиш козгоо Украинанын [9], Казахстан Республикасынын Жазык-процессуалдык кодексинде жок. Кыргыз Республикасы [10] ошол эле жол менен бараткандыгын белгилей кетүү керек. Өзүн-өзү актабайт.

Адабияттар:

1. Уголовно-процессуальный Кодекс Кыргызской Республики от 30 июня 1999 года №63.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Украины от 13 апреля 2012 года: [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://vecherniy.kharkov.ua/news/68589>.
3. Вицин С.Е. Институт возбуждения дела в уголовном судопроизводстве // Российская юстиция. - №6. - С. 5456.
4. Головки Л. Актуальные направления реформы уголовного судопроизводства в Республике Казахстан: аналитический доклад. - Алматы, 2009. - 101 с.
5. Деришев Ю.В. Стадия возбуждения уголовного дела реликт «социалистической законности»: [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://artshamardin.narod.ru/files/students/acts2/article/29.doc>.
6. Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Возбуждение уголовного дела. - М.: Госюриздат, 1961. - 206 с.
7. Михайленко А.Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / под ред. А.Л. Цыпкина. - Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1975. - 150 с.
8. Полянский Н.Н. Очерк развития советской науки уголовного процесса. - М., 1960. - 212 с.
9. Ремнев В.И. Быков Л.А., Маслов Н.В. Законность возбуждения уголовного дела (рассмотрение заявлений и сообщений о преступлениях). - М.: Юридическая литература, 1967. - 55 с.
10. Рыжаков А.П. Возбуждение и отказ в возбуждении уголовного дела. - М.: Филинь, 1997. - 248 с.

Рецензент: д.ю.н. Адамбекова А.